

Cseri Péternek kortársa s egyéb írói ténykedése mellett a román-
nak is jelentős művelője: Kis János alapította.⁸

BENKŐ LASZLÓ.

HORVÁT ISTVAN, KIS JÁNOS, SZEMERE PÁLNÉ LEVELEI
GUZMICS IZIDORHOZ.

A pannonhalmi főapátsági könyvtár kéziratára B. K. 61/1—6 jelzet alatt őrzi a Guzmicshoz intézett leveleket. A hatalmas és értékes levelezésből Récsy Viktor közöl legtöbbet *Kalászat a pannonhalmi kéziratából* címen (IK. X. 80—87; 225—240). Ugyancsak ő közölte Kultsár István 1822. máj. 30-án kelt levelét (IK. V. 205.). Körösy László Abafi *Figyelőjében* (V. 71; 134) Szeder Fábiánnak Guzmicshoz intézett leveleit adta ki. Szemere Pálnak Guzmicshoz írt leveleit Szvorényi József közölte (Szemere Pál munkái. Bp. 1890. III. k.).

Most Horvát István, Kis János és Szemere Pálné Czoma Borbála leveleit tesszük közzé. Horvát levelei azért érdekesek, mert sok jellemző adatot szolgáltatnak a nagy álmódzó jellemének megismeréséhez. Nem kevésbé figyelemreméltók azok a levelek, amelyek Révai Miklósról szólnak. Az akadémiai törekvések történetéhez is találunk érdekes adatokat. (E levelek tüzetes értelmezése: Péntes Balduin: *Guzmics Izidor és Horvát István*. Pannonhalmi Szemle XVII. 358—364.) — Kis János levelei az 1830-as évek vallási türelmességének érdekes bizonyítékai. Különösen figyelemre méltó a Sopronban 1832. jan. 10-én kelt levél, amelyben arról tudósítja barátját, hogy kerülete evangélikus papságának megrendelésére és benne való dolgozásra ajánlja a Guzmics szerkesztette *Vallási és Egyházi Tárt*. — Figyelmet érdemel Szemere Pálné levele is Kazinczy haláláról. Élesen világítja meg Kazinczy és Szemere barátságát, valamint Kazinczy családjának nehéz helyzetét.

I. *Horvát István levelei.*

1.

Pest, 1821. febr. 21.

Tisztel. Tanító Ur, nagy érdemü Barátom Uram!

Nagyon szívesen vettem a' Szent Benedek Rendének Schematismusát, mellyet Trattner által nekem ajándékba küldött, s kötelességnek tartom e' Barátságos Indulatért forró hálámat

⁸ Otto, vagy a zabolátlan indulatok áldozatja a soproni ev. liceumi Magyar Társaság kiadásában újra napvilágot látott: *Cseri Péter három elbeszélése*. Bp. 1942. (Magy. Irod. Ritkaságok 60.)

küldeni. Kedves minden előttem, a' mi e' dolgos Szerzetet illeti; annál kedvesebb volt az, a' miből az egész Szerzetnek munkás tagait meg esmérhettem. Legyen nagy érdemű Barátom Uram ezentúl is hozzám hasonló hajlandósággal; én, bizonyos lehet benne, szép elmebeli tehetségeit; nemes barátságát és tudományos érdemeit mindenkor illő betsben fogom tartani.

A' mit e' Schematismusra nézve ohajtanék, az volna, hogy benne a' Szerzetnek Necrologiuma is évenként megjelenék. Kedves ajándék volna az előttünk, kik nem csak az élő de még a' kihalt Tagok eránt is szíves tisztelettel viseltetünk, 's örömet tanulunk valamit azoktól, kik magokat a' Tudományoknak szentelték. Tudom ugyan, hogy e' Toldalék megjelenhetése nem egyedül Barátom Uramtól függ, de nem kételkedem, hogy az érdemes Elöljárók, ha megkéretnek nevünkben is, ohajtásunkat örömet kielégíttetni engedik. Legyen tehát nagy érdemű Barátom Uram! szószolló helyettünk a' Felsőségnél, 's midőn kérelmünket elő fogja terjeszteni, jusson az is eszébe, hogy ez által a' História Literarianak szép Biographiai Esméreteket szerezhethet. Itt az idő, mellyben többet illik tennünk a' maradék oktatására, mint eddig tettek Atyáink.

Engedje meg Bizodalmanak e' kisdéd, de ártatlan, kérelmét, 's hitesse el magával, hogy Szerzetének ditsősége nem keveset szívén fekszik annak, ki betsültön betsüli mind azokat, kik a' Köz Jónak élnek. Ki egyébaránt különös tisztelettel vagyok 's maradok

Nagy érdemű Barátom Uramnak

Pesten Febr 21-dikén 1821.

igaz tisztelője
Horvát István

2.

Pest, 1821. máj. 25.

Nagytiszteletű 's érdemű Barátom Uram!

Nagy hét óta naponként Györbe készültem, 's naponként itthon maradni kéntelenítetttem. Majd a' Nádor Ispányra várakozás, majd az Orosz Tsászár jövetele, majd a' Nádor Ispány-nak a' Museumba nem jövetele akadályoztak utamtól. Úgy hittem, személyes tanácskozásunk többet fogna érni minden levél-nél, 's mivel Györbe felutazni csak ugyan egész szándékból akartam, együtt létünkre hagytam gondolataimat a' Pesti Concursusról. Most azonban, ne hogy késedelmem mellett a' jótanátsot megtagadni látszassam, vagy másod kérésére keveset ügyelni véljen, kiöntöm egész nyílt szívűséggel véleményemet.

A' Rend híre 's betsülete, nem különben a' Pesti Fő Oskolának és az egész Hazának java is kívánja, hogy Isidorom a' Pesti Theologiai Pályafutásra megjelenjék. Kívánja a' tanúlni

szerető, sőt forrón vágyó, Magyar Irónak könnyebb további kifejlése is.

Hogy a' Rendnek híre 's tekintete nő, ha jelesebb Tagai a' Fő Oskoláig eljutnak, elég értenem.

A' Pesti Fő Oskolának Theologiai Kara néhány derék férfiakból áll ugyan: de úgy látszik, mintha Pesten a' Theologia Eretnökségnek tartaná a' Nemzeti Literatura szeretetét és Hazafiui érzést. Mióta Fehér eltávozott, senki sem adta jelét buzgóságának. Mi jó volna tehát, ha egy a' Theológiát a' Nemes Hazafiui Érzésekkel egyeztetni tudó derék férfi lépnék Pesten a' hidegvérű tudósok közé! Ennek az is lenne következése: hogy a' Magyar Isidor a' Nevendék Papságban is beoltaná tisztább érzéseit, 's ezek lángra gyúlva az egész Hazában Apostolai lennének nem tsak az Evangeliumnak, hanem a' Magyar. Buzgóságnak is. Sok emberben gyujtott Tanítója világot, 's magam is örömmel vallom, hogy Révai élesztése nélkül alig ha lett volna belőlem valami.

De egy Tudós Férfi előtt még az is sokat nyomhat, hogy Pest a' Magyar Tudósságnak köz égető pontja. Itt tsinosabb lehet a' társalkodás, számosabb a' tanulást nyújtó alkalom, bővebb a' mindenféle segedelem. Itten Isidor néhány év folyta alatt moraliter is két annyit nyomhatna, mint Pannonia hegyén. Vagyon itt is Bibliotheca, de nem tsak puszta könyvből megyünk elő. A' tudós társalkodásban észrevétlenül is többet tanulunk, mint olvasásunkból. Azt pedig feltésem, hogy Guzmics tanult is eleget, de még kíván is tanulni.

Azt lehetne mind ezek ellen mondani: hogy én tsak Magyar, és nem Egyházi oldalról vészem a' Kérdést. Igaz ezen észrevétel, de feltésem azt is: hogy Isidorom a' Papi oldalt is ditsően tudná világosítani; ditsőbben, mint akármelyik Pesti szabad élet után vágyó Világi Pap; feltésem: hogy a' kit a' tsendes Magánosság terhe nem nyom, azt a' józan szabadság sem fogná elvonni a' Tudományoktól.

Fontosabb kérdés, ha a' Füzetés, melly szerzetes Férfira nézve kisebb, elég lenne-e a' tisztességes élelemre? Erre én felelni nem tudok, hanem vártam volna feleletet, ha együtt beszélgettünk volna. — Más kérdés az: Kíván-e Guzmics előbbre menni a' szerzetben? A' helyben nem lakók többnyire mostoha gyermekeknek sorsokra szoktak jutni. A' Tűz mellett könnyebb melegedni. Hogy a' Pesti Tanítók szerzetes élete miatt úgy nem fognának Guzmicscsal bánni, mint a' Capucinus Supplenssel, azt feltésem bizodalmasan. Evel a' Cistercitává lett Theologiae és Juris Doctorral gorombául bántak. Érdemlette-e? nem tudom.

Egyéb Nehézségeket a' személyben kellene keresnem, de ennek minden környüállásait nem esmérhetem. Kevesen voltunk együtt, 's akkor is illyen esetről nem beszélgettünk. — Nem vélem, hogy a' személynek különös helyhezetei fontos ellenmondást

nyújtánának, következés képen oda hajlom: hogy minden esetre részt kellene venni a' tudós pályában.

Ha ide hajlik Barátom Uram szíve is, úgy először is írásba kérjen engedelmet Előjáróitól, valamint bizonyosságlevelet is a' szerzetben gyűjtött különféle érdemeiről. Oskolai Tanuleveleit hozza szinte le magával, 's a' Kérelem Levelet majd együtt Pesten feltegyük a' Concursus előtt vagy után. Mit kell helyben megtenni, azt is közleni fogom.

A' Verseknak hasznokat vetetem. Talán Kultsár Ujságaiba jobb helyen állanak. Takátról méltó vala szólni;¹ Schwarzenberg² semmi különöset nem tselekedett. Bámultam, midőn egy Herzeg, és Győri Püspök, Megyéje Abroszáért 10. Rhénes forint előfizetést kívánt a' szegény Plébánusaitól. A' születés minden dísz; ha tsak hivatalában igen meg nem különböztette magát. — Éljen Barátom Uram a' Hazának — és boldogul! Kívánja

Pesten. Május 25-dikén

1821.

szives tisztelője
Horvát István

3.

Pest, 1826. jan. 4.

A' mit a' vigság közepettén Barátságos Társaságtokban megígértem, azt híven teljesítettem a' lehetőségig. Ezen tul most egyszer nem hághattam; de szükség is volt az új esméretekkel kémélve fel lépni. Fogadd szívesen kiseded könyvetskémét, 's örvendj rajta, hogy Te is Taga vagy, és pedig érdemes Taga vagy, a' régi ditső nagy Szitya Nemzetnek. Míg Te evel fogod mulatni magadat, én addig folytatni fogom munkálkodásomat. Élj boldogul, és szeresd

Pesten Januar. 4.-dikén 1826.

igaz tisztelődet
Horvát Istvánt

4.

Pest, 1828. febr. 29.

Kedves Isidorom, különösen szeretett Barátom!

Hogy Teleki József Gróf Levele³ hozzád szerentsésen elért, azon tiszta Szivemből örvendek. Érdemes volt arra példás hazafiúságod, hogy részt végy a megkülönböztetésben. Ha kérded, kinek köszönjed e tiszteletet? azt mondhatom, hogy tennen érdemeidnek. Mert akárki volt is az, ki a Felsőleges Nádor Ispány figyelmét reád fordította, neki bizonyosan nem a pusztá Szent

¹ A vers címe: Téli Takács József hamvai.

² Herczeg Schwarzenberg Ernést, győri püspök emléke.

³ E levéllel hívta meg Teleki Guzmicsot az Akadémia előkészítő bizottságába.

Mártoni lakos forgott eszébe, hanem az, a mi neked ditsőséget aratott. Szünjél meg kérdezni a titkokat, mellyeket talán én sem esmérek; és ha én voltam volna is, a ki elhivatásodat sürgette, azt bizonyosan ki nem mondanám. Kellemtelen dolog erről valamit közölni. Sokan fájlalják, hogy ki hagyattak: minek venné magára akárki is nehezteléseket.

Ha a meghívó Méltóságnak válaszolni fogsz, jól teszed; ha nem felelsz, avval sem fogsz vétetni. Azonban, ha irsz is, röviden írj, s köszöneted mellett tsak azt add tudtára, hogy meg fogsz jelenni.

A mi egyéb kérdéseidet illeti, azokra együtt válaszolok. Szalást a város fog adni, melly ez eránt már megkéretett, és kedvező feleletet adott. Napszámot senki sem fog nyerni, de úgy értettem, hogy a nem Pesti Tudósok hihetőképen haza mentekkor a Fundátoroktól Ajándék Summát fognak nyerni. Mennyi léssen ez? a Jó Isten tudja. Szükséges tehát, hogy a Te kegyes Előjáróid, kiknek és Szerzetednek tisztelet behivatásod, rólad (és helyesen tennék, ha Horvát Endréről is ex nobili generositate gondoskodnának) adakozások által gondoskodjanak. Édes Barátom! magok a nagy urak szükségét most sem esmérnek, minthogy végnélkül vendégeskednek: könnyen meg eshetett, hogy utazásokat és élelmeket első szempillantásban figyelemre sem vették. Meddig tartanak a Gyülések, azt senki sem tudja: én nem hiszem, hogy egy hónap előtt végek szakadjon. Első napokban látogatások, azután, meglehet, szokás szerént vendégeskedések lesznek.

A tanátskozás tárgya léssen az Ország Gyülésén kidolgoztatott Academia Plánumnak (mellyet a mult Ország Gyülés Actái között felkereshetsz) megvizsgálata és a kidolgozandó Rendszabások az az: Statutumok. Hogy előre sokat törő ezeken fődét, az nem szükség, hiszen a fontosabb tárgyú Deputatus Urak is készületlen jöttek (hídjed állításomat), és készületlen dolgoznak. Parva sapientia regitur mundus. Majd ha fagylalttal ékes asztalhoz ülsz, megérik az eszed. És mit nem fog hevülésbe hozni a Champagner itala! Ti falusiak olly nehéznak tartjátok a munkálkodást, mi itt a városban ezen nem is tudunk aggódni.

És millyen falusi Ember az az Endre Barátom is! A Servitáknál vágya lakni. Ó! Ó! Ó! Hiszen léssen tzifra szobátok, vagy szobáitok, tsak konyhára valót és szakátsot hozzatok magatokkal. Különben in regula koplalni és per exceptionem vendégeskedni fogtok. Endrét tsókolom, s azt izenem neki, hogy az Academiából kizáratom, ha Árpádot le nem hozza magával.

Kazinczy itt vagyon, de göthös és szoba fogoly. Tsókol benneteket. Én pedig maradok hív Barátod

Pesten Febr. 29dikén

1828.

Horvát István

A Széch. Orsz. Könyvtár özrője.

Kultsár is beteges.

Tamást a Priort, és az én régi, igen régi Lófejü Székel Barátomat Eleket százszor meg százszor tsókolom. Sokszor áldom Tamást a jó tserfa taplóért, ha éjjel a pipa mellett Ádám, az az: Gyula Atyánk eredetéről — Magyar eredetéről — elmélkedem. Mond neki: AVE AVE... DULCIS! — Későbbem felelek, mert minekutána először kérdéseid senkinek eszébe nem jutottak, utóbb nehéz leve a felelet reájok. Mások is tettek hasonló kérdéseket. Öllelek, s kívánom, hogy élj a MAK, MEK, MIK, MOK, MUK, MÖK, MÜK Nemzet ditsőségére sokáig! Élj boldogul, s közünkbe sietve siess egy nagy zsák Arannyal. Te egyik vagy közöttünk, a ki FÖLDES UR vagy Neked SZAKÁT-SOT kell tartani, tractálnod kell, és diszét terjeszteni szerzednek. Másképen megszól a világ, mint a szegény Vice-Ispányt gyalazza az ékes vármegye. — Isten veled. —

5.¹

Guzmics Iszidornak Horvát István ezernyi Üdvözetet!

Pest, 1829. márc. 18.

Hogy tudsz tsak gondolni is felőlem, kedves Iszidórom! hogy én neheztelni tudnék reád? — Én, ki sokszor hat évig sem tudom mi a' harag, mi a' neheztelés? Nehezen esmérsz valakit a hazában, ki állhatatossága által fölül mulhatna engemet; nehezen esmérsz valakit, ki nálom nagyobb hivséggel szeresse Barátaít. Hogy ritkán vészed választomat, igaz: de e'nek igen fontos oka vagyok. Te akár mit tennél, ha még olyan fontos vagy tsiklandós dolgot is, Pap maradsz s szerzetes maradsz. A' Papság tudniillik Character Indelebilis. Én világi ember, szolgál, és Atya és Férj is vagyok. Nekem minden legkisebb lépésemet mérve s vigyázva kell tenni. A' pusztá „Si vales Bene est“ Levél Formát mindenkor utáltam: Ellenben Jó Baráttimmal szívem egyenes ömledezéseit mindenkor örömet vágytam közleni. Úgy de épen ettől tiltott mindenkor a' vigyázás és előre látás, minekutána a' Levelekkel számtalan vissza élések történnek.

Azonban a'nak, hogy egy idő óta választomat nem vetted, közelebbi oka is vagyok. Junius óta könyveimmel bajlódom, melyek két három helyen szerte szét valának. Meg nem esmernéd most régi szalásomat. Mind a' négy szobában könyvnél egyebet nem látnál a' padlótól a boltozatig. Nekem minden értékem, mint egy hetven ezer (úgy van) könyveimben fekszik. Mivel ezeknek nagyobb részük a' Nemzeti Museum mellék szobáiban állott, eszembe jutott a' halál esetéről gondolkodva, hogy jobb ezeknek szálláson egyútt állaniok. Hozzá kezdtem tehát a hordozóskodáshoz.

¹ Némely kevésbbé jelentős, de félreérthető részt elhagytam.

Írásaimat Feleségem 's Testvérei tudtom nélkül egy nagy halomra hányták. Így, ha akartam volna is, még sem teljesíthettem volna Révai utolsó leveléről² kérelmedet. Árpádám gyakori onszollására is. Ne véld, hogy ő nem zaklatta Atyját. Tsak igazságos mentségem nyugtatta meg Leveledet betsülni tudó Fiamat. Mihelezt kezembe akad a' Levél, emlékeztetés nélkül is mását venni fogod. Révai képének Reze nintsen a' Chaos között, e'vel minden szempillantásban szolgálhatok...³

Folyt idő, midőn mind a' mellett is, hogy igen nagyon tudom betsülni a' megtiszteltetést, a' Fehér, Moson és Torontál vármegyei Fő Jegyzői hivatalt, sőt az Ország Birői Hivatal Protonotáriusságát is (úgy van) hideg vérrel megköszöntem, 's a'ban kerestem a' Lélek erőjét és nagyságát: hogy mint szegény és Gregarius vitéz halok meg, de mint érdemekkel gazdag hagyom el az emberi pályát. Azt hittem mindenkor a' mit e' vers mond ki: „Fortior est qui se, quam qui fortissima vincit moenia.” Most naponként áldva áldom a' mennyei gondviselést, hogy így gondolkodtam, 's boldogabbnak lenni tapasztalom magamat, minden inségeim mellett is, mint a'kor tapasztaltam volna, ha Status Ministerségig vihettem volna Előmenetelemet. Néha úgy gondolkodtam, hogy talán még is hibáztam választásomban: De már most erős hittel hiszem, hogy imádandó mindenben a' mennyei Gondviselés — imádandó még a'kor is, ha ollyas történik velünk, a' mit jóva hagyni nem tudunk. —

Ha valamit kívánságod teljesítésében tehetek, hitesd el magaddal, hogy azt bizonyosan örömet megteszem. Örülök nagyon a'nak, hogy Bizodalmatat szívembe öntötted. Légy nyugodtan, nálam bátorságban áll kinyilatkoztatásod. A' mennyire tsak tőlem függ ohajtásod, az mindent elkövetve mozgásba fog hozatni. De a'nyi bizonyos, hogy az Academiáról Bétsben még semmi meghatározás nem tétetett. Januárius közepe után hagyta tsak el Plánumunk a' Magyar Cancelláriát.

Révai Biographiáját örömet által fogom olvasni. Ha kezembe akadhatnak addig Jegyzeteim Biographiájáról (mert ha reájuk nem akadok, meg botsáss ha nem segíthetek) örömet fogom bővíteni munkádat. Nem vagyok én irígy más jó Barátim eránt a' közlésben: De képzelné sem tudod, minő halom írataim vagynak. Ezeknek sokszor magam sem vehetem hasznukat. A' napokban mindenfelé kerestem p. o. a' Bétsi Magyar XIV-dik századi Szent Írást, és sehol meg nem találhattam. Nekem, 's könyveimnek és Irataimnak egy egész ház köllene.

² Ürményi Józsefhez, amelyben Révai azt kéri, hogy Horvát legyen az egyetemen utóda (Pest, 1807. márc. 17.).

³ Levelének e nem közölt részében szokatlan keserűséggel ír arról, hogy Guzmics csak a harmadik helyre került a főpátválasztáson. Guzmics éppen Horvát unszolására lépett fel jelöltként. A következő részben míg Guzmicsot akarja vigasztalni, magáról ad remek jellemzést.

A' mit Kajánról írtam, azt olvasatlanul ne hadd. Mit fogsz reá mondani, mit a' tudós Hermeneuta Tamás,¹ kit tsókolok és tisztelek, azt tudni felette nagyon ohajtom. Úgy hiszem, hogy vaktában semmit sem mondtam, s kívánnám hogy Könyvtárotokban a' Kutfők maguk feltaláltatnának. Mondja-e még Lukács,² mondja-e még Bonifácius,³ hogy képzelődések azok, a' mik a' Rajzolatokban foglaltatnak? A' ki a Henrik Portugáliai Grófban, az Agarenusokban és a' Kajánban tébolyodott elmét lát, a'nak magának előbb meg kell tébolyodnia, hogy okosan ítélhessen. Sokat, igen sokat kell még nekünk tanulgatnunk Nemzetünk történeteiről, ha tudományra szert tenni akarunk.

Feleségem 's Gyermekeim tiszteletüket izenik. Én mint Szent Imre Maurust nemes szívedért és tudományod bőségéért hétszer és többször is tsokollak. Élj boldogul és szeress viszontag Te is engemet. Pesten Martius 18-dikán 1829.

N. B. Dogmatikád egyik Jegyzetében Vincentius Lirinensis élte korát hibásan említed. Keresd ki a' helyet, és vesd össze a' Historia Literáriával.

Kajánban Sidóul Kut Kun helyett nyomtatás hiba. Ezt Tamásért kellett éréntennem.

6.

Pest, 1830. márc. 27.

Guzmics Isidornak Horvát István baráti tsókokat és ölelését.

Mint vagyok munkával és írással terhelve, mióta a' Pesti Fő Oskola Fő Igazgatót nyert, és mióta több Ifjak tolvajságokba keveredtek? azt nem is képzelheted. Alig győzöm vonni az Igát. Mintha készakarva elakarnának vonni tudományos igyekezeteimtől, úgy áll helyzetetésem. Ne tsudáld azért, ha vagy soraimat nem veszed; vagy ígéreteimet sem nyered meg tőlem. Vagyon erőnknek, vagyon tehetségünknek határa, mellyen legjobb szándékunk mellett is túl nem léphetünk. Más felől öszülök 's öregszem, az idő és kéz pedig int, hogy nem foly olly könnyen a' munka, mint hajdan, midőn még Boldogréti Vig, igazán szer felett Vig, László valék. Azonban az fő culminatioja az okosságnak, hogy állapotunkkal elégedjünk meg a'kor is, midőn, nem kellemes, vagy talán kellemetlen is helyzetetésünk.

Nagyon fájlalom, hogy Révai Biographiájáról Észrevételeimet nem közölhettem veled. A'nál inkább fájlaltam ezt, mennél szentebb név a' Révai név előttem, 's mennél kedvesb ajándékot küldöttél hozzám. Kedvesbet bizonyosan nem küldhetél, mert olly igaz tisztelőjét esmérni Révainak egy nem Tanítványában, millyennek tenmagadat festéd Életírásában, nekem a' legfőlségesebb bol-

¹ Kovács Tamás, a későbbi főapát.

² Rozenits Lukács pannonhalmi tanár.

³ Maár Bonifác pannonhalmi tanár.

dogság vala; de a' legédesb öröm` is épen azért, mivel ollyvalaki szólamlott meg a' Nagy Férfiu érdemeiről, kit részre hajlással, mint talán engemet, nem vádolhatnak Nemzetünk Tudósai. Túl léptem régen a' tüzes ifiui koron; megérett főm lágya, mint köz beszédben mondani szokják, a' sok dolog és tanulás között; Nintsen tehát legkisebb okom is ezt a' meghalt Tudóst inkább védeni, mint egy másikat; nintsen okom vakon követni, magasztalni, dítsóitani bár mi nagyon kedvelt Mesteremet 's Tanítómat. Azonban a' hidegebb Férfiui Elmélkedés is tsak azt mondatja velem, hogy Révai egyik volt a' Magyar Nemzet legnagyobb Férfiai közül; egy maga többet tudott Nemzeti Nyelvről, mint egész századok tudtak előtte. Eltalálta a' legbiztosabb ösvényt, fölfogta a' Magyar Nyelv igaz Természeti Tulajdonát, és keserves helyzetetése mellett is nagy munkát, nagy dolgokat vitt véghez.

E' Nagy Férfiu lelkét és Characterét pedig Te, a' nélkül, hogy esmérted volna, millyen szerentsével által meg által tanultad tsupán tsak néhány Leveleiből! A' miket ezekből itt 's ott kiszemel-tél, azok újra szemembe tüntették eleven Képét, 's örvendtem több helyeken, hogy Censorod magát a' fontos tárgyban ártatlanul (mert a' „szajha” szavát Novák fő Apát szájából ha együgyűség volt is kitörteni, még is az e'ből eredett kárt igen könnyű eltérni) viselte; örvendtem, hogy épségben hagyta Mártonfi és Somogyi Leveleit. Melly elevenen festi Révait, midőn mondatod vele: „Si tamen nihil proficio, in his extremis extrema arripiam. Offirmato animo nulli iniquae ordinationi parebo; violentis extundam acquitatem. Pereo potius, quam iniqua amplius feram”. — Illyen, szakasztott illyen ő, midőn a' neki vastagon és despotismusi hangon irogató Felsőes Helytartó Tanátsnak Esztergomból nem többet, tsak e rövid Sorokat felelé: „Serenissime Regie Princeps etc., Excelsum Consilium etc.: Noverit Excelsum Consilium Regium Locumtenentiale Hungaricum Viros Literatos nequaquam esse vilia Mancipia ad triremes condemnata. Serenit. Ve. Regiae et Excelsi Consilii R. L. H. Servus humillimus Joannes Nicolaus Révai m. p.” Illyen volt ő, midőn akár a' legveszedelmesb időkb-en személyesen József Császár előtt a' Magyar Tudós Társaság felállítatását sürgetni merte; akár a' Batthányi Cardinalis Hazafiságtalanságát verseiben Barkóczy Hamvaihoz szólva a' legeleve-nebb színekkel rajzolta, akár ugyan ezen Versekben a' rettentő potrohu Majláth Győri Kanonok Farkas természetét 's marakodá-sait elő állította; akár végre a' Magyar Koronát éneklette, vagy Magyar Musikával fogadta. Keresd ki Könyvtáratokban, ha meg-vagyon, Horányi Munkáját „De Sacra Regni Hungariae Corona Commentarius” és ime másik kis Könyvecskét: „Pétzeli József, A' Magyar Koronának rövid Historiája. Komáromban, 1790. 8. 32—39. lapokon. Észre fogod venni ezekből, hogy Révainak Árpád alatt köllött volna rendszerént, és nem a' mi kortsosult száza-dunkban, születni. Minden szerentsétlenségének fő kutfője az el-

árultatott, vagy inkább kivallott titok volt: „Jaj a' szegény oltárnál is azt sohajtja hogy érez". Ezt a'kor kivallani nagyobb volt, mint a' hajdani féktelen időkben Anathemába esni. Pedig az Új Testamentomból a' köhagyítás más embertárs ellen mindenkit szeledebb érzelmre gerjeszthetett volna. „Quis est hic Maurus septem oculis dignus? Et laudabimus eum". —

De milyen gyönyörű színben esmértetted meg német szavaiból azt a' Györi Fengler Püspököt is! E'ről nem ok nélkül írta Révai egyik levelében Paintnernek, ha jól jutnak eszembe szavai: „Cononicus tantum in herbis es, jam Monstrum Fenglero horridius. Dum nos lusisti!" Igen kevés ember tud úgy jótenni, hogy vissza ne éljen a'nak emberi igazaival, kinek jót tett. Ha mit adtak a' szükölködő szerentsetlen szegény Tudósnak, ezért úgy kellett neki tántzolni, a' mint az Adakozók fütyöltek, vagy bolondot akartak Moris Módra tenni belőle. Mennyire fájt ez neki gyakorta! Dréta Apát Takátszal még véleményeit is a' Nyelv ügyében megakarta változtatni vele az adandó, de nem adott segedelemért. A' rúv Scena, mely Révait méltatlansága által tetőtől fogva sarkig fölhevítette, Kultsár István szállásának által ellenében a' Fejér Farkas Vendégladóban ment véghez. Révainak 300. Papiros forintért jottistából ypsilonistává kellett volna lennie. Midőn utóbb az alkudozók láták szörnyű megindulását, tréfának akarák keresztelni a' méltatlan alatsónyságot, 's a' körükből futó Révait tsak erőszakos ajtóbezárással tarthaták maguknál. E'kor látám a' legmértékletesb italu férfiat haza jöttékor felpityókosan. Hevültében a'nyit ivott, hogy a' sok hevet hevével a' Bor Gőz majd nem fölül haladta.¹ — Mellesleg legyen mondatva, hogy tsak ezen elnem sült próba után tevék Dréta, Takáts, Vajky 's más több dgy-isták Ságít, a' Budai Könyvnyomató Műhely Curatorat, a' Magyar Nyelv Herosztratusává. Ez az, ki minden Oskolai, Imádságos és másféle Könyveket megrontatott a' sok tessén, okokat, bolondokat, tudgya, szorittya Verseghianismus által.

De ezeket, és több más e'féléket, minden kényes és vigyázó Előadásaid mellett is bajjal lehetett volna még most elmondanod. És ez az, a' mi enyhíti a' dolgot, tudniillik Észrevételeim elmarádásukat, előttem. Majd nem azt állítom, hogy jobb volt most egyszer tsak saját segédeszközeid mellett maradnod. Így legalább minden Értelmes köz helybehagyással fogadta munkádat, 's azt is, a' min talán tüsszszög alattomban, nem neked, hanem Révainak tulajdonítja. Sokan, igen sokan egész ihletődéssel kinyilatkoztaták előttem megelégedésüket 's örvendezésüket munkádon — fő-

¹ Kazinczy, hihetőleg ugyanezen forrás alapján, szintén említi az esetet, mégis fenntartással kell fogadnunk, ha meggondoljuk Révai szenvedélyességét, kiről maga Horvát írja (Levele Guzmichoz. 1829. ápr. 23.): „Heves ember lévén, némelyeket festhetett nem igaz ecsttel". A szenvedélyes Péteri Takáts Józsefről még feltehető volna az ilyesmi, de Dréta zirci apát jellemével aligha egyeztethető össze.

képen Jankovich Miklós, Forgó, Vörösmarty, 's még több mások áldanak érte.

Tölem fogadd, erántam mutatott hajlandóságodért, a' szíves és legérzékenyebb köszönetet. Mélyen fog szívemben feküdni Barátságod Emléje, 's nem fog, ha élek, maradni viszonos meglepés nélkül ajándékok.¹ Olly fontosat, olly nyomosat, mint Te nekem adál Révai Biographiájában, én ugyan talán nem adhatok, de mégis örömmel fogod venni azt a' tsekélyet is, a' mit adhatok. Tsak, tsak dolgozhatnám többet, hogy egyszer megfoghatnátok azt, mi, a' mit tenni 's adni akarok. Közelébb aligha a' Németeket nem rántom elő, minthogy Fejér György ujjab Munkájában már egészen szükségtelessé tette iparkodásomat. Ha szerét ejtheted, kérsd ki egy két órára Szent Mártonba Czech János György Tanátsnokhoz írtam Leveletem. Olvasd által, és azután tsováld Fődet, Nyakadat és egész Derekadat.

Tamás Fő Apátot tsókold helettem, 's jelents neki tiszteletemet. Öt én mindenkor nagy Hermeneutának tartottam, 's azért sokat vártam esméreteitől 's itéletétől. Most pedig egy Theologus Professor ellen Biróságához folyamodom. Kinek nyujt igazat? Fejér úgy állítja új munkájában, hogy a' Zsidó Targumot² a' Zsoltárokra Onkelos irta (Dissertatio De Avitis Magyarorum ac Chunorum Jasonumque Sedibus. Buda, 1830. 8° pag. 84.). Én azt gondolom, hogy Onkelos nem irt semmit is a' Zsoltárokra, hanem a' Zsoltár Targumot hihetőképen vagy Josephus Coecus Rabinus, vagy más Névtelen Rabinusok készítették. — — Mellyik botlik hát közülünk, ítélje meg Szent Istvánnak Szent Mártoni Márvány székébe ülve a' jó Fő Apátur. Töled pedig kérdem: ha hallottad-e vagy olvastad-e, hogy „Saraka” Arabsul a'nyi, mint Praedari, és „Saracenus” a'nyi mint Praedo, Spoliator, Latro? — Ezt még Alber is tudja nyomorék Historia Ecclesiasticájában, 's még is Fejér nem tud odább látni Sáránál, Abrahám feleségénél. Azt már nem tudhatod, 's azért én mondom neked: hogy „Saracenus” bizonyosan a'nyit jelent, mint „Palosz = Latrunculus = Gethaeus = Samaraeus = Kurdus = Haramaeus”. s'a't.³

Köszönöm ma vett Verseidet is. Élj boldogúl, 's minthogy mivel pedig tehát (így kezdé egyik orációját Kultsár egy időben) most már Fő Apátod által a' Paraditsomban vagy, emlékezzél meg rólam is szegény Magyar Samaritánusról. Isten legyen veled!

¹ Guzmics Horvátnak ajánlotta ugyanis Révai életrajzát.

² Targum az öszövetségi könyvek arámyelvű fordításainak a neve. Egyébként a kérdésben Horvátnak van igaza.

³ Horvát értelmezése téves; helyesen: héber šarrukin = keleti; ebből a magy. szerezsen.

II. Kis János levelei.

1.

Sopron, 1831. okt. 15.

Nagytiszteletű Professor Ur!

Nagyon ohajtván Kazinczynk' leveleinek mennél teljesebb gyűjteményét nyomtatva látni, a' nálam lévőket, mihelytt általnézésekre időm lesz, megfogom küldeni. De minthogy a' boldogult ez előtt több esztendőökkel maga akarta leveleit kiadni, kívánságára az addig hozzám küldötteket, mellyek sokkal nagyobb számot tettek, neki megküldöttem, 's így most csak azok vagynak kezeim között, mellyek megírtkult levelezésünk idejében irattak.

A Pannonhalmi utazásból egyik itteni Professor Ur adott egy exemplárt kérésemre.

Egyébb eránt illendő tisztelettel maradok

Fenntisztelt Uraságodnak

Soprony Oct. 13-kán 1831.

alázatos szolgája.
Kis János

2.

Sopron, 1831. dec. 2.

Nagy tiszteletű Tudós Professor Ur!

Kazinczynk' hozzám irtt levelei közül, azokat, amellyeket életben neki vissza nem küldöttem, (egynéhány épen nem közölhetőket kivéve,) ide mellyékelem, olyan bizodalommal, hogy Nagy Tiszt. Professor Ur úgy fog velek bánni, mint nem csak értelmes és bölcs, hanem egyszer'smind nemes szívű férfiú is. A kiválogatást megtenni teljességgel nincsen időm. Nagyon ohajtom Boldogult Barátom' kezeirásait vissza kaphatni.

Egyébberránt különös tisztelettel vagyok

A' Nagy Tiszteletű Tudós Professor Urnak

Soprony, Dec. 2-kán 1831.

alázatos szolgája,
Kis János

3.

Sopron, 1832. jan. 10.

Nagy Tiszteletű Tudós Professor Ur!

Mihelytt a' Vallási és Egyházi Tár' eránt a' tudósítást vettem, azonnal currentáltam azt Superintendenciánkban 's ajánlottam mind a' munka megvételét, mind a' hozzá értőknek a' bennedolgozást; jóllehet a' környülményeket esmervén mind az egyik, mind a' másik részben keveset reménylek.

A' mi Kazinczy' leveleit illeti, a' nálam lévőket már az előtt egynéhány hetekkel összev szedtem s' N. T. Uraságodhoz utasítva össze csináltam; de rész szerint a' magam' betegsége, rész szerint feleségemé miatt a' csomó mind eddig itt maradott. A' mit akkor

¹ Guzmics kat. hitbuzgalmi folyóirata.

irtam, most is azt irom én Fentisztelt Uraságodban nem csak nyílt eszű, hanem nemes szívű férfiat is becsülök, s' azért a' barátunk özvegyétől az Özvegy Grofnétól Nála lévő levelek megvígálasát 's a' kiadhatók' kiadását is egészen Reá hagyom.

Valamint az uj esztendő elkezdése Fentisztelt Uraságodra nézve reményilem kedvezőbb volt, mint én reám, úgy annak folyamatjához is és sok több esztendőkhöz szívemből jó szerencsét kívánván igaz tisztelettel vagyok

Nagy Tiszteletű Professor Urnak

Soprony Jan. 10-kén 1832.

kész köteles szolgálja,
Kis János

4.

Sopron, 1837, jún. 3.

Fő Tisztelendő Apát Ur!

A' Költészi Képek² ajándéknyomatványát, mely tegnap előtt érkezett hozzám, annál nagyobb köszönettel vettem, minnél forróbban óhajtottam már régtől fogva efféle gyűjtemény' megjelenését. Mélyen meglevén győződve egy magyar költészi anthológiának szükséges voltáról, már néhány esztendővel ez előtt egyet, mely minden nevezetesebb költészeinkből vala szedegetve, magam is készítettem; de minthogy Károly, több nyereséget ígérő kéziratokkal bővelkedvén, a' maga költségén kiadást fel nem vállalta. félre tettem, 's a' feledékenységnek adtam-által. Annál inkább örülök, hogy Fő Tisztelendő Ur ügyelése alatt leve valósággá az, a' mit olly régtől fogva óhajtok. — A' költészi képek' terve igen bölcsen van készítve, ha feltesszük azt, hogy dologhoz értő Professor ad oktatást a' gyermekeknek 's ifjaknak, mikép kelljen azokat használniok. De, fájdalom, a' mi oskoláinkban (szólok az Evangelikusok oskoláiról) ezt a' dolgok' mostani helyzetében nem igen reménylhetni; legfellyebb is bevezetés és oktatás nélkül tanulnatnak-meg examenkori declamálás végett némelly darabocskák. Következésképen attól tartok, hogy azon Professoraink, kiket a' dolog illet, nem tudják a' könyvecskét úgy becsülni, mint kellene. Mindazáltal én azt nekik ajánlani el nem mulatom; mert tellyes meggyőződéseim szerint ajánlhatom. Igaz, hogy kettőt máskép kívánnék benne: egyiket azt, hogy a' nyomtatás hibátlanabb volna, másikat azt, hogy a' képek legnagyobb részén tellyesebb egész tennének, vagy inkább a' darabok öszvefűggésben több képeket, érzeményeket 's gondolatokat adnának. De az első a' nyomtató' vétke; a' másodikra nézve pedig azt hiszem, hogy Fő Tisztelendő Ur maga is valamivel hosszabb darabokat, 's némi értelemben egészeket szándékozik adni a' gyűjtemény folytatásában. 'S ha ez lesz, akkor csak vagy a' tanítókat 's olvastatókat, vagy a' tanulókat 's olvasókat lehet okozni, ha a' munka, mely így is, mint most

² Guzmics szerkesztette antológia.

van, nagyon használható, a' jó izlést, vagy a' jónak és szépnek érzését sokakban nagy mértékben elő nem mozdítja.

Fő Tisztelendő Ur nekem barátságot méltóztatik ajánlani. Hogy hogy ne fogadnám én azt el kiterjesztett karokkal 's ezer örömmel attól, kit azon kívül, hogy nagy tudósnak, keresztyén Philosophusnak, józan 's mértékletes Theologusnak esmérek, nem csak jó, hanem szép, sőt nemes lelkű embernek 's keresztyénnek is tartok, 's ki iránt ugyan azért már sok esztendőktől fogva igaz tisztelettel és szeretettel viseltetem? Méltóztassék Fő Tisztelendő Ur meggyőződve lenni, hogy én, ki, ha a' Fénéloni lelküket nem szerethetném, mennyországban sem tudnék boldog lenni, igaz szívvel vagyok

Fő Tisztelendő Apát Urnak

Soprony, Junius 3-kán, 1837.

tisztelője 's barátja

Kis János

III. Czoma Borbála, Szemere Pálné levele.

Pécel, 1831. szept. 13.

Kekves Fő Tisztelendő Úr!

Az én Palim még nem tугya a mi igen tisztelt, és szeretett Kazintzink halálát, retteg atól a szempillantástól a melyben meg fogja tudni mert ő véghetetlen érzékeny, és kimondhatatlanul szeretette Kazintzink. Aprodonként akarom ahoz a gondolathoz szoktatni, annyit már mondtam néki hogy igen nagy beteg, és semmi reméység nints hozzá. Ennek halására is rossz lett, görtsöt kapot, ennél fogva én annyira vigyázok, hogy véletlenül meg ne tudja, hogy ha levél jön előre fel nyitom. Meg engedéylen Kedves Fő Tisztelendő Úr hogy levelével éppen ezt tettem, és Palimnak meg sem mutattam, mert azt képzelni nem lehet melly gyenge és érzékeny ő most. Ha valami munkát méltóztatik Muzarion számára küldeni, tsak a Nagy hid utcába Fáy házhoz No 640 méltóztassék utasítani. Pali azt tudom mindent a leg nagyobb örömmel fel vesz Fő Tisztelendő Úrtól, most akarja Muzarion ötödik darabját kiadni, azon dolgozik most de mivel gyenge tsak lassan halad. Szegény Kazintzinétől is kaptunk a múlt postán levelet mellyet szinte Pali nem látot írja hogy levelet kapot Fő Tisztelendő Úrtól de még nints abban az állapotban hogy irhasson és meg köszönhesse hozzá mutatot barátságát, hanem köszönjük meg ezt helyette és, kérjük egyszersmind Fő Tisztelendő Urat, méltóztassék az Érsek Ő Excellentiájának Árvájit szívére kötni, hogy ha azzal a kegyességgel vólna szegényekhez, és valami segedelmet küldene nékik. Itten Istennek hála még Collera eddig nints, hanem hideglelősök igen sokan vagynak de nem hálnak, az én Palim miólta a Collera hirt meg halotta nagy diétával él, és hála Istennek jól van tsak hogy gyenge, méltóztassék ötet Kedves Fő Tisz-

telendő Úr mentül eléb levele által meg örvendeztetni mert annak mindég igen örül tsak Kazintziról ne méltóztassék semmit írni.

Ezzel magamat betses kedvezéseiben ajánlott maradtam Kedves Fő Tisztelendő Úrnak alázatos szolgálója

Czoma Borbála Szemere Pálné

Pétzel September 13 dikán 1831

Közli: PÉNZES BALDUIN.

JÓKAI MÓR ÉS IRÁNYI DÁNIEL.

Irányi Dániel, a 48-as képviselő és kormánybiztos, a későbbi idők híres függetlenségi politikusa, a szabadságharc leverése után Franciaországba menekült, ahonnan csak a kigyezés után tért haza. Párizsi tartózkodása idején két nevezetes magyar tárgyú munkát bocsátott közre francia nyelven és francia, valamint német lapok munkatársa is lett. 1860 után, amikor az osztrák önkényuralom érezhetőleg engedett kezdeti nagy szigorúságából, a magyarországi lapoknak is kezdett cikkeket küldözni, többek között a Jókai által szerkesztett Magyar Sajtónak.

1863-ban indította meg Jókai politikai napilapját, a *Hon-t* és kevéssel utóbb Irányi Dániel újból felajánlkozott munkatársnak. Ez a levele következik az alábbiakban. Nem tudjuk, hogy Jókai mit válaszolt reá; annyi bizonyos, hogy Irányinak több párizsi cikke jelent meg a *Hon*-ban, míg aztán 1866 folyamán véglegesen elmaradt a laptól. A két régi „márciusi ifjú” további, hosszú közpályája során sosem tudott felmelegedni egymás iránt. Irányi levele egyébként érdekesen bizonyítja azt a szellemi liberalizmust, amellyel Jókai, mint szerkesztő eljár s a vele nem egyező pártállásúak cikkeit is közölte. A levél eredeti je az Országos Széchenyi Könyvtár irodalmi levelestárában található.

Irányi Dániel levele Jókai Mórhoz.

Jersey, 12 Grenville st.
Sept. 24 1865.

Kedves barátom!

A dolgok oly fordulatot vettek, hogy mindinkább óhajtok szellemi közlekedésbe lépni honfitársaimmal. H.¹ ugyan tudtomra adta, hogy tulajdonképi levelezést nem kívánsz tőlem; de remélem, hogy egyéb természetű dolgozatokat szívesen fogsz venni. A közjogi viszonyt illetőleg állásunk különböző lévén, ezt természetesen mellőzni fognám, s a nemzetiségi, közgazdasági s társadalmi kérdések tárgyalására szorítkoznám. Sokat tanultam

¹ Henszlmann Imre.